

Pr. Nicolae Bolea, *Biserica Ortodoxă Română din Transilvania în secolele XV-XVII și legăturile ei cu Patriarhia Ecumenică*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, 319 + [1] p. + [17 pl.]

„Dorim să dovedim prin tema propusă spre cercetare că Biserica Ortodoxă Română din Transilvania în secolele XV-XVII a fost în strânsă legătură cu mitropoliile Ungrovlahiei și Moldovei, iar prin acestea s-a cultivat conștiința apartenenței la Patriarhia Ecumenică.” (*Introducere. A. Motivarea subiectului*, p. 11).

„Scopul lucrării noastre este de a dovedi realitatea legăturilor Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Patriarhia Ecumenică. Nu lipsește din demersul nostru sublinierea unei note caracteristice a Bisericii noastre și anume spiritul de toleranță. Legislația românească medievală n-a prevăzut nici un fel de dispoziții discriminatorii [...]” (*loc. cit.*, p. 12).

Mult prea dornic să sublinieze generozitatea românilor în acest domeniu, autorul nu observă că utilizează o noțiune pe care o va blama în paginile următoare, când se va referi la spiritul de toleranță în care va funcționa Ortodoxia în Transilvania. Indiferent câte definiții am da toleranței, ea nu va fi niciodată interpretată ca o acceptare a celui alt cu drepturi egale, astfel că, cu excepțiile notorii bine subliniate în istoriografia ultimilor ani¹, dacă în Țările Române nu a existat o legislație scrisă îndreptată împotriva celor de alte confesiuni sau religii, nu înseamnă că față de aceștia nu s-a manifestat cel puțin un spirit de rezervă, dacă nu chiar de respingere tacită. Tot așa, în Transilvania, într-o vreme în care convingerea că propria credință era singura mântuitoare era parte componentă a strategiei de guvernare, tolerarea credinței românilor, cu toate implicațiile ei negative, adeseori derivate din alte sfere decât confesionalul, nu a fost o realitate exclusiv dăunătoare².

„În sfârșit, pe baza adevărului istoric, vom căuta să prezentăm în contextul societății transilvane elementul românesc care era majoritar și ortodox, legat de lumea ortodoxă, adică de Patriarhia Ecumenică. Limitarea în timp la dimensiunea a trei secole, pe care ne-am propus-o, este desigur artificială, la fel ca oricare periodizare, în virtutea caracterului neîntrerupt al vieții omenestii în general. Ea ne-a fost însă impusă atât de vastitatea unui subiect care rămâne mereu ineuizabil, cât mai ales de dorința de a aduce o minimă contribuție documentară și bibliografică la elucidarea unor aspecte mai puțin cunoscute în istoria acestor relații.” (*Loc. cit.*, p. 13).

„Demersul lucrării, ca delimitare în timp, începe cu secolul al XV-lea, însă contextul istoric ne determină să facem referire la ultimul deceniu al secolului al XIV-lea. Același lucru se întâmplă și pentru aspectul religios.” (*Introducere. B. Delimitarea subiectului*, p. 14). S-ar deduce, din exemplele date, că e vorba de intrarea în stăpânirea otomană a sudului Dunării și intrarea astfel a românilor „în prima linie a defensivei creștine în fața Islamului” (*loc. cit.*), precum și interesul pe care îl suscită Patriarhiei din Constantinopol intrarea Haliciului în stăpânirea Poloniei și manifestarea sub aceste noi auspicii a unei politici unioniste ce viza intrarea ortodocșilor sub jurisdicția spirituală a Romei. „Cealaltă limită în cadrul delimitării subiectului o reprezintă pacea de la Karlowitz din 26 ianuarie 1699” (*loc. cit.*) – adică debutul unui nou val unionist care, prin aducerea sub jurisdicția Romei a unei părți a românilor transilvăneni, a întrerupt relațiile lor cu Patriarhia Ecumenică.

Alegerea acestor repere temporale, incontestabil cu o logică a ei, suferă din păcate de prea multă generozitate din partea autorului. Căci este vorba de o perioadă în care prefacerile politice, confesionale, ideologice, cu întregul lor cortegiu de consecințe în plan cultural, social și economic, au fost de o asemenea complexitate încât putem spune că fiecare dintre cele trei

¹ Vezi lucrările Mariei Crăciun, pe care autorul le cuprinde în *Bibliografie*, dar fie nu le-a citit, fie le minimalizează, fie le trece intenționat sub tăcere.

² Vezi Krista Zach, de asemenea repertoriată în *Bibliografie*, fără ca o asemenea lectură să transpară din discursul autorului.

secole numite constituie o epocă în sine, cu particularități și o individualitate fără a căror foarte bună stăpânire de către cercetător nu se poate face un pas înainte în aprofundarea unui subiect atât de delicat ca cel ales de autor. E foarte puțin probabil însă ca Domnia Sa să fi ajuns la un asemenea stadiu evoluat al cunoașterii doar pe baza bibliografiei de la sfârșitul volumului, despre care ne asigură chiar că este tot ce a consultat, căci ce altceva ar trebui să înțelegem din declarația „nu am folosit alte lucrări decât cele menționate în lista bibliografică și în aparatul critic”? (vezi „Declarația” de la p. 318). Că această arie temporală i-a depășit posibilitățile de documentare și aprofundare este, de altfel, mai mult decât vizibil încă din capitolul I, „Situația politică, socială și economică a românilor din Transilvania în sec. XV-XVII” (p. 23-31), care, dincolo de inexactitățile și greșelile evidente – la care, în ultimă instanță, este supusă orice lucrare –, conține, în locul unei analize sintetice și coerente, doar informații de conjunctură, nu întotdeauna relevante pentru subiect, a căror vehiculare la infinit le-a transformat în platitudini neacceptabile pentru un discurs de nivel academic.

„Cât privește subiectul temei, nu cunoaștem, din istoriografia Bisericii Ortodoxe Române să fi fost abordat. Este adevărat că față de [corect: despre !] mitropolia Ungrovlahiei și a Moldovei și legăturile acestora cu Patriarhia Ecumenică, celelalte Patriarhii și întreagă zona Peninsulei Balcanice și a Orientului Apropiat, s-au elaborat studii temeinice de către profesori consacrați în teologia românească. Cercetarea acestor studii ne-a oferit posibilitatea obținerii unor prețioase informații din care rezultă că și Biserica Ortodoxă din Transilvania a fost în atenția Patriarhiei Ecumenice, chiar dacă în aceste secole (XV-XVII) contextul istoric a fost extrem de complex. [...] Astfel, ineditul îl reprezintă lucrarea în sine, tocmai prin prezentarea într-un tot unitar a informațiilor adunate din noianul acestor lucrări.” (*Introducere. C. Stadiul actual al cercetărilor în legătură cu subiectul abordat*, p. 18-19). Lipsea, deci, nu o abordare științifică autentică a relațiilor românilor ardeleni cu Patriarhia Ecumenică, ci o abordare semnată de un preot!

„Întreg complexul problematic pe care-l comportă subiectul cercetării noastre ne-am străduit să-l prezentăm într-o manieră obiectivă și fără pretenții exhaustive. Deși nu ne stau la îndemână mijloacele necesare pentru studiul documentelor (mă refer la cele slave sau grecești, pentru care trebuie cunoscută foarte bine scrierea veche) am căutat să cercetăm, pe cât a fost posibil, lucrări și studii care au o legătură directă cu subiectul ca apoi să punem în valoare tot ceea ce evidențiază adevărul istoric în raport cu tema abordată.” (*Loc. cit.*, p. 22). Declarația, admirabilă pentru sinceritate, reduce „ineditul” lucrării la singurul lucru care mai poate fi în astfel de circumstanțe: o formă mai amplă de referat studentesc, o compilație ce poate fi scuzabilă ca teză de doctorat doar prin meritul de a fi parcurs exhaustiv bibliografia și de a o fi folosit critic, prin evidențierea contribuțiilor cu certă valoare științifică.

Capitolul II, „Organizarea bisericească a românilor transilvăneni în secolele XV-XVII” (p. 33-70), are însă un conținut ce nu se caracterizează cătuși de puțin printr-un asemenea merit. Aspectul cel mai ciudat pe care îl degajă este evitarea cu perseverență a literaturii ce aduce în discuție eventuale relații între ierarhiile ecleziastice românești din Transilvania și politica unionistă promovată de regalitatea maghiară în acord cu oficialitățile catolice. Nu se poate invoca aici necunoașterea de către autor a unor astfel de lucrări, căci ele fie apar în *Bibliografie*, fie i-au fost mai mult decât accesibile, deoarece au fost publicate în volume colective pe care autorul le-a consultat, căci ele apar de asemenea citate în lista bibliografică. Pentru a exemplifica: în discuția despre stavropighia din Peri nu se face nicio referire la studiul lui Daniel Barbu, al cărui titlu – *Jurisdiction ecclésiastique et communauté politique. Le Maramureș en 1391* – indică mai mult decât relevant că urmează să se trateze tocmai despre miezul subiectului căruia i s-a dedicat părintele Bolea și care, astfel, nu putea să nu-i atragă acestuia atenția în momentul în care a consultat volumul *Historia manet*, din care a lecturat și selectat pentru lista bibliografică studiul semnat de Violeta Barbu. Ce se poate înțelege din această stare de fapt: că părintelui Bolea i-a scăpat, din greșeală sau neatenție, tocmai un studiu

atât de „la subiect” (dar atunci unde mai este acribia cu care orice candidat la titlul de doctor trebuie să se documenteze?), că nu a consultat de fapt volumul și atunci trimiterea la studiul Violetei Barbu a fost luată (fraudulos?) dintr-o altă listă bibliografică, ori că a evitat în mod conștient să se raporteze la concluziile exprimate de Daniel Barbu, minimalizându-le sau trecându-le voit sub tăcere, pentru că ele aduceau în discuție o posibilă relație între arhiepiscopul Ghelasie, cel din pisană de la Râmneț, și starețul Simion de la Peri cu Paul Tagaris, falsul patriarh al Ierusalimului devenit patriarh latin de Constantinopol, care încerca să creeze în Halici o ierarhie ecleziastică afiliată Romei.

Și mai de neînțeles este lipsa oricărei referințe la lucrările lui Adrian Rusu, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700 și Ioan de Hunedoara și românii din vremea sa*, prezente în lista bibliografică, în momentul în care se discută despre ierarhia rezidentă la Feleac, pe care istoricul clujean o consideră o emanație a conciliului unionist florentin. Revine astfel ostentativ întrebarea: a citit părintele Bolea ceea ce declară în lista bibliografică? Căci dacă răspunsul la această întrebare este afirmativ, atunci ar fi fost dator să se raporteze la opinia exprimată de Adrian Rusu, măcar cu o simplă mențiune dacă nu cu argumente menite să contrazică scenariul reconstituit de acesta. O lucrare științifică autentică nu poate face abstracție de părerile contradictorii, mai ales când ele au fost emise recent, după asidue și profesioniste cercetări de teren și de arhivă. Să fi considerat părintele Bolea opera istorică a lui Adrian Rusu ca lipsită total de credibilitate și, deci, nedemnă de a fi măcar pomenită, sau dimpotrivă, soliditatea argumentării acesteia l-a determinat să o lase discret deoparte, pentru a nu complica inutil spectrul confesional și a atenta astfel la monolitul ortodoxismului românesc? Foarte probabil adevărul este acesta din urmă, căci o serie de alte informații din lucrările lui Adrian Rusu sunt folosite și citate cum se cuvine, dar acestea sunt atent alese și nu au rolul de a pune sub semnul întrebării apartenența confesională a românilor transilvăneni.

Cât privește celelalte structuri ecleziastice atestate documentar în Transilvania secolelor XVI-XVII, modul lor de prezentare oscilează între ambiguu și haotic, autorul neavând nici cea mai vagă intenție de problematizare, de căutare a raporturilor dintre ele sau de a lăsa măcar impresia conștientizării complexității presupuse de abordarea unui astfel de subiect, dezvăluită de altfel copios de lucrările de specialitate enumerate la sfârșitul volumului. Numai pornind de la o asemenea premisă se poate înțelege perplexitatea autorului însuși în fața unei probleme istorice cu atât de multe necunoscute sau, mai nou, cu tot mai multe răspunsuri care nu se mai potrivesc cu șabloanele interpretative sub imperiul cărora mulți dintre noi și-au făcut ucenicia. Or, câtă vreme documentele care să vină în sprijinul vechilor ipoteze întârzie să apară, iar cele care se descoperă vorbesc de realități care nu corespund imaginii idilice a unei Ortodoxii care a învins toate piedicile, renăscând periodic din propria-i cenușă, cel mai simplu e să constatăm cu perplexitate, precum părintele Bolea, că „Ritmul de organizare al „episcopatelor” românești în secolul al XV-lea [de care Domnia Sa ne asigură că erau mitropolii autentice], confruntarea lor cu Reforma în secolul al XVI-lea, au impulsivat fenomenul de agregare la nivelul unor organisme superioare de tipul mitropoliei” (p. 66-67). Dacă dânsul se referă aici la viitoarea mitropolie a Bălgradului, nu e lipsită de sens întrebarea cum putea fi această mitropolie un organism de agregare superior mitropoliilor anterioare? Sau se referă la o întărire a forțelor proprii prin confruntarea cu prozelitismul occidental, și atunci vechile mitropolii, printr-o agregare superioară, au devenit adevărate mitropolii, semn că înainte nu erau așa!

Capitolul III, „Ierarhi și clerici ortodocși de seamă în secolele XV-XVII” (p. 71-102), respectă cu sfințenie cadrele statuate în ultimele decenii ale secolului trecut în istoriografia ecleziastică românească. Astfel, unui pomelnic impunător de arhieriei (cu siguranță vrednici, chiar dacă biografia unora se reduce la actul de numire emis de principe – în cea mai mare parte un stilionar! –, iar alții sunt grav incriminați de documente – desigur, doar pentru că au

rămas credincioși crezului pravoslavnic) i se adaugă, înghesuiți pe ultimele două pagini și jumătate, cu respectarea strictă a ierarhiei, un protopop brașovean – cronicarul Vasile –, câțiva preoți de la biserica din Șcheii Brașovului și diaconul Coresi, ale căror merite culturale incontestabile răzbat stângaci din discursul autorului. Într-un asemenea context, probabil că este mai bine că au rămas pe dinafară preoții cărturari ai secolului al XVII-lea, cu a căror știință de carte s-au tradus și tipărit câteva monumente ale literaturii române, prin intermediul acestora făcându-se primii pași de la declararea cu autosuficiență a credinței creștine spre trăirea ei efectivă. Oricum, și din biografia acestora nu se cunosc decât câteva date disparate, de obicei diplome de înnobilitare care mai degrabă îi acuză decât le subliniază meritele, precum cazul celebrului protopop din Vinț, Ioan Zoba, al cărui nume este consemnat în acest capitol doar pentru a fi catalogat ca „o veche unealtă de propagandă calvină în slujba lui Apaffi” (p. 95).

Capitolul IV, „Apărarea credinței ortodoxe de către românii transilvăneni în fața prozelitismului apusean” (p. 103-123), este de departe cel mai îndrăzneț din întreg cuprinsul volumului. Și asta nu pentru că răscoala de la Bobâlna, răscoala nobilimii maramureșene din 1492 și răscoala condusă de Gheorghe Dózsa, descrise cu un lux inutil și confuz de amănunte, ne sunt prezentate ca lupte de apărare a Ortodoxiei (căci altfel ce rost mai avea includerea lor în discurs!), și nici pentru că atunci când se discută perioada de dominație a Reformei protestante, un secol întreg de istorie interconfesională, cel de-al XVII-lea, este cu totul absent din discursul autorului, iar restul informațiilor aruncate cu furca în text nu au aproape nici o legătură cu subiectul capitolului. Marea surpriză o constituie cele patru pagini (114-117) în care este prezentată evoluția subiectului în istoriografia românească, tratare care, până la urmă, nu era necesară, căci cititorul ar fi fost probabil dornic să afle cum a fost apărată credința ortodoxă și nu să lectureze o listă seacă de nume și titluri, al cărei loc (dacă era să fie unul!), era potrivit la începutul volumului și nu strecurat, fără legătură, într-un subcapitol unde se cuvenea să se prezinte cu totul altceva.

Ca să nu prelungim inutil discuția, cu aceste patru pagini autorul, părintele Nicolae Bolea, a dovedit curajul – extraordinar pentru oricine, cu atât mai mult pentru un preot! – de a plagia subcapitolul 4 al introducerii tezei mele de doctorat, intitulată *Ortodocși și calvini în Transilvania secolelor XVI-XVII. Confruntare și interferență*, alcătuită sub îndrumarea profesorului Paul Cernovodeanu și susținută în anul 2002 la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. La ora la care părintele Bolea declara în fața propriei sale comisii de doctorat, cu seninătate, din moment ce a simțit nevoia să introducă această declarație și în cuprinsul variantei date la tipar, că „lucrarea îmi aparține în întregime” (p. 318), publicasem deja și volumul *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identității confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, volum pe care Domnia Sa l-a avut la dispoziție la toate bibliotecile unde s-a documentat și în care textul cu pricina se găsește la p. 29-37, desigur revizuit și augmentat căci, în cei doi ani care trecuseră de la redactarea sa, intrasem în posesia unor informații suplimentare. Părintele Bolea ar fi putut astfel, dacă s-a jenat cumva să citeze o teză de doctorat a unei oarecare novice în studiul istoriei Bisericii transilvănene, să folosească lucrarea tipărită sau ar fi putut, cum a procedat și cu celelalte titluri semnalate mai sus, măcar să includă în lista bibliografică fie teza, fie cartea și apoi să le facă uitate. Domnia Sa a preferat însă să ignore cartea, despre care să admitem că poate nu a avut cunoștință, dar teza a trecut-o sub tăcere cu bună știință, căci despre aceasta pot să afirm cu toată certitudinea că a consultat-o, pentru că mi-a solicitat-o împrumut (este adevărat că prin intermediar!), și a primit-o. Oricum, plagierea a urmat textul din teză, nu pe cel tipărit.

Pentru că acuzația pe care i-o aduc părintelui Bolea este foarte gravă, ea se cere argumentată. Ar fi însă peste limitele bunei cuviințe să reproduc în totalitate textul incriminat, extins pe parcursul celor patru pagini fără să se facă nicăieri mențiunea că a fost preluat sau măcar că a fost inspirat de vreuna din lucrările mele. Mă voi limita deci la unul dintre paragrafe,

pe care îl consider ilustrativ nu numai pentru a demonstra fraudă, ci și „contribuția” personală a plagiatorului. Deoarece, din punct de vedere tehnic, ar fi destul de complicat să reproduc simultan și notele de subsol pentru cele două texte, cer permisiunea de a fi crezută pe cuvânt că ele au fost preluate integral.

Textul semnat de părintele Nicolae Bolea

„Alexandru Dușu, dincolo de marile sale merite ca istoric al culturii române și ca pionier a **[sic !]** mișcării de reorientare a scrisului istoric românesc dinspre evenimențial și tratarea pozitivistă spre modelul oferit de istoriografia franceză cu predilecție de Școala Analelor, reține atenția și prin **faptul** că a reușit, prin traducerea principalelor sale lucrări sau prin redactarea lor direct într-o limbă de circulație, să facă cunoscută-n exterior lumea românească. Această lume românească a făcut mereu parte din civilizația europeană, iar erudiția și capacitatea argumentativă le-a pus în slujba celor interesați de extinderea cercetărilor asupra spațiului românesc.¹

Căderea regimului comunist în decembrie 1989 a însemnat pentru istoriografia românească o eliberare de clișee și o deschidere atât spre fascinantul univers bibliografic occidental cât și spre direcțiile de cercetare experimentate de acesta. Recuperarea a fost pornită pe mai multe căi: cea a traducerii lucrărilor de referință sau măcar a celor de

Textul în versiunea din teza mea de doctorat

„Alexandru Dușu, dincolo de marile sale merite ca istoric al culturii române și ca pionier al mișcării de reorientare a scrisului istoric românesc dinspre evenimențial și tratarea pozitivistă spre modelul oferit de istoriografia franceză, cu predilecție de Școala Analelor, reține atenția și prin **performanța** de a impune în exterior nu numai opinia sa că lumea românească a făcut mereu parte din civilizația europeană, ci și realitatea acestui fapt. Prin traducerea principalelor sale lucrări sau prin redactarea lor direct într-o limbă de circulație, erudiția și capacitatea sa argumentativă au fost copios puse în slujba celor interesați de extinderea cercetărilor și asupra spațiului românesc, **nefiresc chiar dacă explicabil exclus datorită abuzurilor politice și a barierelor lingvistice și confesionale ce separă lumea românească de restul Europei și al lumii creștine.**

[Urmează un paragraf despre istoriografia ecleziastică a sașilor în care s-au abordat relațiile interconfesionale din Transilvania, dar acesta nu a stârnit interesul plagiatorului, care nu s-a lăsat impresionat nici de contribuția istoricilor străini, prezentată în paragraful următor.]

Căderea regimului comunist în decembrie 1989 a însemnat pentru istoriografia românească o eliberare de clișee și o deschidere atât spre fascinantul univers bibliografic occidental, cât și spre direcțiile de cercetare experimentate de acesta. Recuperarea a fost pornită pe mai multe căi: cea a traducerii lucrărilor de referință sau măcar a celor de

¹ După cum se poate observa, încercarea de a fi „original”, prin întreruperea frazei, într-adevăr prea lungi și alambicate, și inversarea unor părți de text, mai mult i-a alterat decât i-a îmbunătățit înțelesul. Pentru că este mai mult decât evident că plagiatorul nu a intenționat ca, folosind aceleași cuvinte, să exprime în fapt o altă idee.

popularizare, integrarea istoricilor în grupuri de cercetare specializate recrutate de pe spații geografice cât mai largi, cointeresarea istoricilor străini în probleme de istorie românească. **De asemenea** publicarea rezultatelor cercetării în special în străinătate sau măcar într-o limbă de circulație, pentru a le face accesibile celor interesați de sinteze sau de subiecte de istorie românească. În special Universitatea din Cluj-**Napoca**, prin intermediul Institutului de Istorie central-europeană, a desfășurat în ultimul deceniu o activitate intensă în vederea valorificării din perspectivă europeană a istoriei Bisericii din România. Există aici chiar o adevărată predilecție pentru istoria eclesiastică, cu toate implicațiile sale, cursurilor și seminariilor speciale adăugându-li-se organizarea periodică a unor colocvii cu participare internațională, publicarea de volume tematice și editarea unei reviste de profil.

popularizare, integrarea istoricilor în grupuri de cercetare specializate recrutate de pe spații geografice cât mai largi, cointeresarea istoricilor străini în probleme de istorie românească, publicarea rezultatelor cercetării în special în străinătate sau măcar într-o limbă de circulație, pentru a le face accesibile celor interesați de sinteze sau de subiecte de istorie românească. În special Universitatea din Cluj, prin intermediul Institutului de istorie central-europeană, a desfășurat în ultimul deceniu o activitate intensă în vederea valorificării din perspectivă europeană a istoriei Bisericii din România. Există aici chiar o adevărată predilecție pentru istoria eclesiastică, cu toate implicațiile sale, cursurilor și seminariilor speciale adăugându-li-se organizarea periodică a unor colocvii cu participare internațională, publicarea de volume tematice și editarea unei reviste de profil. **Au fost acordate titluri academice unor istorici străini de prestigiu, unii dintre ei de mai multă vreme familiarizați cu istoria românească, recunoașterea și recunoștința adusă efortului lor echivalând cu invitația de a-și continua cercetările sau de a le extinde și asupra segmentului cronologic care ne interesează aici. Au răspuns acestei solicitări nume sonore, precum Cesare Alzati, Keith Hitchins și Ernst Christoph Suttner. Lor li s-au alăturat Krista Zach, Christine Peters și Graeme Murdock, istorici tineri interesați de fenomenul religios central-european, în aprofundarea căruia cunoașterea realităților din Transilvania, ca spațiu pluriethnic și pluriconfesional, le-a oferit multiple posibilități de comparare și de regândire a stereotipurilor metodologice elaborate de istoriografia occidentală.**

În paralel¹, istoricii români au început să abordeze subiectele de istorie bisericească într-o tot mai strânsă dependență de istoria europeană și universală, iar rezultatele obținute de Maria Crăciun, Violeta Barbu, Lucian Periș și **pr. prof. Aurel Jivi**² **sunt** dintre cele mai meritorii.”

În paralel, istoricii români au început să abordeze subiectele de istorie bisericească într-o tot mai strânsă dependență de istoria europeană și universală, rezultatele obținute de Maria Crăciun, Violeta Barbu, Lucian Periș și Aurel Jivi **fiind** dintre cele mai meritorii.”

Toată această prea lungă discuție, din pricina căreia aş putea fi acuzată de lipsă de modestie, a fost menită să demonstreze nu atât fraudă intelectuală la care s-a pretat părintele Nicolae Bolea, cât inutilitatea ei, câtă vreme obiectul furtului a fost integrat în cartea Domniei Sale într-un context cu care nu mai avea legătură. Cu alte cuvinte, nu numai că plagierea îl descalifică din postura de istoric, dar a mai și plagiat inutil, or aceasta este și mai descalificant. Iar adevărul că ceea ce semnează părintele Bolea ca autor și realmente a ieșit din sudoarea osteneților sale nu se poate numi text științific este mai mult decât vizibil, în aproape fiecare paragraf.

Să mai luăm un exemplu, în care, din fericire, nu mai sunt eu cea plagiată. Este vorba de anexele I-III (p. 239-267), pentru a căror reproducere, neînsoțită de nici o trimitere de unde au fost preluate textele, nu s-a depus nici măcar efortul de a fi culese, ci s-a recurs la modul cel mai grosier și anume la scanarea integrală a paginilor din edițiile, ce-i drept menționate la p. 121, dar nu pentru a scoate în evidență meritele istoricilor maghiari care s-au chinuit să le descifreze de pe hârtiile îngălbenite și șterse de vreme, ci pentru a sublinia că sunt „izvoare despre care nu am cunoștință că au mai fost folosite ca sursă bibliografică în mediul teologic-istoric românesc”, respectiv „despre care nu am cunoștință să fi fost folosit[e] în vreo lucrare de specialitate în România”, semn că părintele Bolea își arogă, prin re-reproducerea lor, măcar meritul de a le semna, căci de exploatat științific nu se poate spune că a făcut-o, aserțiunea că aceste documente „evidențiază atât aspectul de prozelitism catolic în Transilvania cât și cel de apărare și ripostă a schismaticilor” fiind mai mult decât gratuită și în bună măsură neadevărată. Apoi, dincolo de faptul că valoarea unui izvor istoric nu are nici o legătură cu etnia sau confesiunea celui care îl publică sau îl utilizează, sunt nevoită să îl acuz din nou pe părintele Bolea fie că nu a citit ceea ce declară în lista bibliografică, fie că a trecut intenționat cu vederea faptul că respectivele documente fuseseră deja exploatate științific în mediul teologic-istoric românesc, istoricul fiind eu, iar teologul părintele Nicolae Dănilă, împreună cu care am redactat capitolul „România sub impactul Catolicismului”, din volumul semnat împreună și cu preotul reformat Gúdor Botond, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania*, publicat la Alba Iulia (deci în România!), în anul 2000, și indexat în lista bibliografică de la sfârșitul acestei lucrări atât de mult împincinate. Greșeala noastră a fost însă că nu am menționat, când am făcut trimiterile, și numărul documentelor, ci doar numerele de pagină unde se afla informația, o verificare a notelor noastre fiind probabil considerată de prisos de autorul atât de grăbit să își sublinieze meritele.

De altfel, cu anexa V, părintele Bolea revine la modestia care îi stă bine oricui și pe care o declarase în introducere, când ne-a avertizat asupra incapacității sale de a aduce contribuții documentare, deoarece nu stăpânește paleografia, astfel că acest document a fost reprodus doar sub formă de imagine, fără transcriere și *tot fără* indicațiile relative la locul de

¹ Această indicație devine gratuită, în lipsa textului anterior.

² De remarcat că această mențiune nu a fost trecută și în dreptul numelui lui Lucian Periș, și el preot, dar greco-catolic.

păstrare, lipsă probabil neconștientizată de editor datorită vizibilei ștampile cu precizarea „Executat la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale”. Indicația că el se păstrează acolo, dar fără celelalte mențiuni obișnuite în citarea fondurilor arhivistice, ne este totuși oferită la p. 232, unde suntem avertizați că documentul nu se referă totuși la subiectul cărții, dar are meritul de a confirma „acțiunea de prozelitism a catolicismului în Transilvania”.

Capitolul V, „Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Biserica Ortodoxă din Moldova și Țara Românească în secolele XV-XVII” (p. 125-157), în secțiunea intitulată „Legăturile bisericești între Transilvania și Moldova în timpul păstoririi mitropolitului Varlaam”, oferă o nouă mostră de plagiat după teza mea de doctorat. Deși textul este accesibil în versiunea tipărită la p. 132-133, fiind mult mai scurt decât mostra precedentă, îl voi reproduce și aici în paralel cu textul semnat de părintele Bolea care, printr-o „contribuție originală”, a reușit să aducă la dimensiuni suportabile și să facă astfel mai inteligibile întortocheatele și nesfârșitele mele fraze.

*Textul semnat de părintele Nicolae Bolea,
p. 133-134*

„Ultimele decenii ale secolului al XVI-lea și cele de început ale secolului următor, **s-au caracterizat**, în istoria europeană, prin evoluția spre o bipolaritate a sistemului politic. Internaționalismul Contrareformei bazat pe sprijinul habsburgilor **avea** să fie contracarat de un internaționalism protestant **cu centrul** de greutate în statele care au adoptat calvinismul¹. În Europa est-centrală efectele acestei polarizări determinate de apartenența la unul sau altul dintre cele două sisteme confesionale au început să se resimtă imediat după debutul secolului al XVII-lea, pe fondul consecințelor așa-numitului “război de 15 ani”, în esența sa un război antiotoman, dar pe care Contrareforma a încercat să-l transforme într-o ocazie favorabilă pentru recuperarea terenului pierdut în fața protestantismului în Silezia, Moravia, Boemia și Ungaria Superioară.

Chemarea la rezistența interregională a fost lansată în 1604 de principele Ștefan Bocskai, **care prin**

Textul în versiunea din teza mea de doctorat

„Ultimele decenii ale secolului al XVI-lea și cele de început ale secolului următor **se caracterizează**, în istoria europeană, prin evoluția spre o bipolaritate a sistemului politic, internaționalismul Contrareformei bazat pe sprijinul habsburgilor **ajungând** să fie contracarat de un internaționalism protestant **având ca centru** de greutate statele ce adoptaseră calvinismul. În Europa est-centrală efectele acestei polarizări determinate de apartenența la unul sau altul dintre cele două sisteme confesionale au început să se resimtă imediat după debutul secolului al XVII-lea, pe fondul consecințelor așa-numitului “război de 15 ani”, în esența sa un război antiotoman, dar pe care Contrareforma a încercat să-l transforme într-o ocazie favorabilă pentru recuperarea terenului pierdut în fața protestantismului în Silezia, Moravia, Boemia și Ungaria Superioară. Chemarea la rezistența interregională a fost lansată **la** 1604 de principele **transilvănean** Ștefan Bocskai, programul său politic **corelând** calvinismul cu

¹ Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, p. 277-279. Această notă este contribuția proprie a părintelui Bolea, pentru care ar trebui să-i fiu recunoscătoare dacă la acele pagini din lucrarea citată ar fi vorba, fie și tangențial, despre o bipolaritate a sistemului politic european sau despre internaționalismul Contrareformei și cel protestant. Din păcate, textul lui Andrei Oțetea se limitează la niște considerații de ordin general despre Renaștere și Reformă ca fenomene spirituale cu origine comună, dar cu o evoluție contrară. Pentru restul fragmentului plagiat, părintele Bolea s-a mulțumit cu referințele puse de mine.

programul său politic **a corelat** calvinismul cu mișcarea de eliberare statală îndreptată împotriva Habsburgilor. La 1606, prin tratatul de la Viena, **s-a obținut** o incontestabilă victorie, subminată însă curând de slăbiciunea protestantismului central european. În contextul războiului de 30 de ani, Transilvania a căpătat din ce în ce mai mult statutul unui bastion al Reformei protestante, preluând stindardul luptei pentru drepturile protestanților din Europa Orientală. **Predicatorii** din zonă **i-au portretizat** pe principii ardeleni și pe unii membri ai familiilor lor după tiparele idealului regal al calvinismului, ridicând la rang de profeție misiunea de a proteja și propaga religia reformată și identificându-i pe maghiari cu “poporul ales”.

Evoluția raporturilor religioase în Transilvania s-a aflat în dependență de acest ambient confesional-politic deosebit de complex. Fiecare încercare de

mișcarea de eliberare statală îndreptată împotriva Habsburgilor. La 1606, prin tratatul de la Viena, **se obținea** o incontestabilă victorie, subminată însă curând de slăbiciunea protestantismului central european. **Asociind credința cu posibilitatea de a-și extinde influența asupra monarhiei sau chiar de a-i determina decăderea**, nobilimea protestantă s-a dovedit deosebit de vulnerabilă în fața anumitor propuneri pacifiste înaintate de puterea regală aliată cu resurgența catolică, forța acestora dovedindu-se în continuă creștere.

În aceste condiții regresul protestantismului a devenit din ce în ce mai vizibil după 1620, în contextul războiului de 30 de ani, **în timp ce** Transilvania a căpătat din ce în ce mai mult statutul unui **adevărat** bastion al Reformei protestante, preluând stindardul luptei pentru drepturile protestanților din Europa Orientală, predicatorii din zonă **portretizându-i adeseori** pe principii ardeleni și pe unii membri ai familiilor lor după tiparele idealului regal al calvinismului, ridicând la rang de profeție misiunea de a proteja și propaga religia reformată și identificându-i pe maghiari cu “poporul ales”. **Efortul lor de a-i convinge pe conducătorii Principatului să se implice cât mai activ în apărarea cauzei protestantismului internațional a avut consecințe importante în plan confesional și politic, contribuind la conturarea unei ideologii în care teoria monarhiei moderate, “constituționale”, se împletea cu un confesionalism calvin rigid, un amestec de idei țintind în egală măsură spre refacerea integrității Ungariei și spre o centralizare cu tendințe naționale tot mai accentuate.**

Evoluția raporturilor religioase în Transilvania s-a aflat în dependență de acest ambient confesional-politic deosebit de complex, **astfel încât** fiecare încercare

dezechilibrare a balanței interconfesionale se **dovedea** a fi o reacție la evenimente similare petrecute în spațiul înconjurător, în speță în Imperiul Habsburgic.”

de dezechilibrare a balanței interconfesionale se **dovedește** a fi o reacție la evenimente similare petrecute în spațiul înconjurător, în speță în Imperiul Habsburgic, **sau o consecință a unor schimbări politico-militare de anvergură combinate cu puseuri eshatologice. Etc.”**

Este de presupus că fragmentul lăsat pe dinafară nu cadra cu subiectul pe care trebuia să îl dezbată subcapitolul, așa cum nu cadrează, de altfel, nici un rând din întregul text. Din nou, plagierea, rușinoasă, se dovedește și inutilă! Într-un astfel de context devine superfluu să mai constatăm că mai bine de jumătate din informațiile aruncate de-a valma în paginile acestui capitol nu au nici o legătură cu titlurile sub care sunt îngrămădite.

Capitolul VI, „Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Patriarhia Ecumenică sec. XV-XVII” (p. 159-237), ar fi trebuit să fie chintesența contribuției științifice a preotului cărturar râvnitor la titlul de doctor, conform titlului pe care l-a dat volumului pe care îl semnează. Legăturile românilor în general cu centrele de iradiere a Ortodoxiei au constituit un subiect predilect pentru istoricii și teologii români. Câtă vreme întreținerea acestor legături a fost un apanaj al voievozilor, care râvneau să se asemene împărașilor bizantini, circulația cărților, odoarelor, meșterilor zugrăvi etc. și mai ales vizitele diversilor ierarhi a putut avea o frecvență remarcabilă și o eficiență pe măsură. Românii din Transilvania nu s-au putut însă raporta la aceste centre în calitate de ctitori și miluitori ci, dimpotrivă, ei erau cei care aveau nevoie de sprijin. La o primă vedere s-ar putea spune însă că, în lipsa daniilor consistente, nici interesul Bisericilor Orientale, în speță al Patriarhiei Ecumenice pentru românii transilvăneni nu s-a manifestat decât în momente în care se întrezărea măcar o firavă speranță de câștig, și mă refer aici la tentativele de ocupare a scaunului arhieresc de la Bălgrad de către clericii greci pripășiți în Țara Românească. Cruzimea unei asemenea aserțiuni nu ar fi cadrat însă cu contextul în care și pentru care a fost elaborată această lucrare. Într-o asemenea situație, este de înțeles disperarea cu care autorul s-a agățat de orice venise de dincolo de Carpați și dinspre Orient, indiferent de filieră, scopuri sau destinație. Astfel, influența bizantină ne este prezentată începând de la utilizarea etnonimului *vlah*, născut în mediul sud-slav și bizantin – cu o întreagă și inutilă exegeză asupra utilizării și semnificațiilor sale! – (p. 169-171), funcționarea regimului de stări, tratată din fericire doar pe o jumătate de pagină (171), unirea religioasă de la Brest-Litovsk (p. 172-178), numirea de către Mihai Viteazul a egumenului Serghie de la Tismana ca episcop al Muncaciului (p. 178), vizitele patriarhale în Țările Române (din care nici una nu a ajuns până în Transilvania! – p. 178-192), influențele stilistice în arhitectura și pictura bisericească, prezența negustorilor greci, donațiile românești pentru Muntele Athos (desigur nu ale românilor transilvăneni! – p. 232-235), circulația unor cărți, moaște și împărțirea, la 1670, a Sfântului Mir sfințit la București de patriarhul Dositei al Ierusalimului – toate acestea, chiar dacă într-o mai mult decât iluzorie legătură cu subiectul, având darul, din perspectiva părintelui Bolea, de a menține cel puțin acea „legătură tainică, legătura duhului și a comuniunii” (p. 172), dacă o relație directă între ierarhia ecleziastică românească transilvăneană și Patriarhia Ecumenică nu era îngăduită de conjunctura istorică. Fără a îndrăzni să contrazic o asemenea opinie, nu-mi pot reține sarcasmul în legătură cu ultima dintre mărturiile acestor legături invocată de autor, și anume acea sfințire a Mirului din 1670 de către patriarhul Ierusalimului, împărțit, conform declarațiilor acestuia, și „creștinilor care locuiau în Ungaria” și despre care părintele Bolea ne informează, cu o sinceritate demnă de remarcat, că a fost obiectul unui conflict cu patriarhul constantinopolitan, care considera sfințirea Mirului ca prerogativa sa exclusivă (p. 236), opoziția sa reprezentând de fapt o decizie de sfințenia celui Mir de care s-

au împărtășit și ardelenii, legătura prin intermediul lui fiind astfel aneantizată. O asemenea observație nu ar fi cadrat însă cu tonul cucernic al discursului.

La fel de bine ar fi trebuit să nu cadreze nici plagierea, cu aceleași „contribuții originale” pe care le-am semnalat și în cazul textelor anterioare, a unui capitol din lucrarea profesorului clujean Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei Biserici. Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență*, Cluj-Napoca, 2001, publicat inițial sub formă de studiu, în volumul *Spiritualitate transilvană și istorie europeană*¹, pe care l-am editat împreună cu profesorul Iacob Mârza în 1999. O simplă aruncătură de ochi peste p. 227-232 semnate de părintele Bolea și p. 295-307 semnate de Ovidiu Ghitta în volumul din 1999 este suficientă pentru a confirma fraudă. Ca și cum aceasta nu ar fi fost de ajuns, plagiatorul ține să încununeze subcapitolul, oricum irelevant pentru legăturile Bisericii Ortodoxe ardeleni cu Patriarhia Ecumenică, cu mențiunea: „Întregim aceste relații legate de comunitatea de negustori greci de la Mintiu cu materialul inedit obținut prin format electronic de la Biblioteca Szécsényi și prezentat în anexa 4” (p. 232). Ne-am afla, deci, din nou, în fața unei contribuții documentare a părintelui Bolea. Nota care însoțește mențiunea înlătură însă imediat aura victoriei, căci constatăm că ceea ce în anexa IV ne este prezentat ca un document este de fapt o pagină a unei lucrări publicate în 1896 de Sziklay János și Borovsky Samu.

Las la o parte ordinea de neadmis pentru o lucrare cu pretenții științifice, în care capitolul de „Concluzii” este precedat (!!!) de o listă de abrevieri (p. 238), anexe, un rezumat în limba română (!), însoțit de traducerea sa în franceză și engleză (p. 272-278), și de bibliografie (p. 279-315), pentru a mă mai opri o clipă asupra acesteia din urmă, nu pentru a semnală că autorul nu și-a însușit corect noțiunea de izvor istoric și că nu știe că fondurile arhivistice sunt, în fapt, izvoare documentare, iar o bună parte din ceea ce dânsul cataloghează drept fond arhivistic este în realitate fond de carte, ci pentru a semnală lipsa de credibilitate a acestei liste bibliografice, în care nu se poate să nu se fi strecurat lucrări citate, dar necitite. Desigur, este foarte greu de argumentat o asemenea afirmație. Un lucru cert este însă faptul că nu au fost niciodată consultate originalele diplomelor de înnobilitare păstrate la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, cele care i-ar fi putut fi de folos fiind oricum demult publicate.

În fine, pentru a încheia această dureroasă prezentare, mai trebuie răsucit o dată cuțitul în rană. Tema în discuție a depășit puterile celor mai experimentați istorici și teologi interesați până acum de istoria bisericească a românilor ardeleni și este mai mult decât evident că fără un aport documentar amplu el nu va putea deveni niciodată subiectul unui volum. Unde ar putea fi descoperite însă acele documente constituie deocamdată o întrebare fără răspuns. Părintele Nicolae Bolea a știut cu siguranță că nu va ajunge în posesia lor, căci și dacă le-ar fi ținut în mână tot nu ar fi știut despre ce este vorba, paleografia – de parcă numai despre ea ar fi vorba! – fiind pentru dânsul o mare necunoscută. A știut deci că se înhamă la o muncă sisifică și fără nici un rezultat. A sperat că legăturile de orice fel dintre ortodocșii din Transilvania și restul lumii ortodoxe au suplinat lipsa interesului constant și direct al Patriarhiei Ecumenice pentru ei, și speranța nu i-a fost deșartă căci, asezonat cu o cantitate impresionantă de informații, dar fără legătură cu obiectul cercetării, discursul său despre aceste legături și-a atins scopul, aducându-i titlul de doctor. Ar fi trebuit să se mulțumească cu atât. Căci dânsul, mai bine ca oricine altcineva, a putut constata, după ani de studiu și eforturi, că nu poate oferi o contribuție științifică autentică în lipsa, dacă nu a unui fond documentar inedit, măcar a unei metode moderne de analiză și a unei interpretări noi plauzibile. Or, acestea lipsesc cu desăvârșire, la fel ca și documentele. Întregul volum pe care l-a publicat este o însăilare de date, nume și informații selectate alandala, fără nici cea mai mică urmă de problematizare, dar, și mai grav, cu părți care pot constitui obiectul unor procese de plagiat. Și măcar dacă ar fi plagiat

¹ Cu titlul *Demetrius Monastelli și începuturile unirii ecleziastice în “părțile ungurești” locuite de români*, p. 294-318.

texte utile în demersul său științific, dar până și pe acelea le-a ales fără discernământ. Căci, în ceea ce privește teza mea de doctorat, ar fi fost mult mai util să preia din ea puținele paragrafe în care se abordează atitudinea pe care unii dintre românii ardeleni, clerici cu nume greu în istoria limbii și cărți românești, au manifestat-o față de Patriarhia Ecumenică în anii dintre depunerea mitropolitului Sava Brancovici și alegerea lui Varlaam, când redactarea *Zaonicului*, *ce-i zice cartea legilor* scoate în evidență o adevărată luptă pentru autonomie a Bisericii ardeleni. Lupta pentru desfacerea legăturilor este cea mai bună dovadă că acele legături funcționau, în bună măsură întreținute pe căile descrise de părintele Bolea. Dar această luptă face și ea parte din istoria legăturilor și nu trebuia trecută cu vederea, doar pentru că ar fi întunecat tabloul luminos al comuniunii de credință sau pentru că ar fi fost purtată de persoane cu o moralitate îndoielnică. Chiar Domnia Sa subliniază în „Concluzii” că „Dacă națiunea română s-a format și dezvoltat, în unele perioade, în confruntare cu cea ungară, dacă statul românesc unitar s-a constituit și pe ruinele celui multinațional ungar, dacă Biserica Ortodoxă din Transilvania secole de-a rândul s-a confruntat cu prozelitismul romano-catolic și protestant, nu avem dreptul să susținem altceva. Dimpotrivă, trebuie să reconstituim cu fidelitate faptele și să le explicăm cât mai clar” (p. 316-317). Acest crez, care i-ar sta bine oricărui istoric, a fost însă încălcat prin trecerea sub tăcere a laturii mai puțin plăcute a legăturilor dintre românii ardeleni și Constantinopol, deși neîmplinirile respective puteau fi foarte ușor puse în cărucia prozelitismului catolic sau protestant, reîmprospătându-se astfel tabloul atât de șubred al unor raporturi cvasiinexistente, cel puțin în lumina documentelor cunoscute până acum. De asemenea, nu ar fi trebuit trecute sub tăcere opiniile care nu conveneau, ci era necesară discutarea și contraargumentarea lor. Și, mai ales, nu ar fi trebuit să-și însușească fraudulos munca altora, căci nu s-ar fi consumat un râu de cerneală dacă se inserau alte câteva note în plus, pe lângă cele 1311 înregistrate prin culegerea computerizată. Procedând împotriva propriului său crez și a deontologiei profesionale, părintele Nicolae Bolea a preferat să se limiteze la a ne oferi un exemplu despre cum *nu* trebuie scrisă o carte, demonstrând, pe riscul propriu, că hârtia suportă orice. Hârtia poate, dar nu și comunitatea științifică!

ANA DUMITRAN

Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI-XX, coord. Mihaela Grancea, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2005, 346 p.; *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX*, volum de studii editat de Mihaela Grancea și Ana Dumitran, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006, 562 p.

Deși diferite din punctul de vedere al conținutului, dar mai ales al formei, cele două volume de studii se pretează la o singură prezentare, întrucât ambele se plasează sub aceeași primitoare cupolă a morții, răspunzând noilor direcții pe care thanatologia, ca parte a antropologiei istorice, și le-a trasat în istoriografia românească a ultimelor decade. În același timp, ambele volume fac parte din programul de editare al grantului „Religiozitate și atitudini în fața morții în spațiul transilvan din premodernitate până în secolul XX”, iar o bună parte dintre autorii studiilor se regăsesc atât în *Reprezentări ale morții* [...], cât și în *Discursuri despre moarte* [...].

Thanatologia s-a impus ca nou domeniu al cunoașterii în perioada postdecembristă. Diferiți cercetători, dedicați mai mult sau mai puțin domeniului, au încercat să deschidă un spectru cât mai larg al perspectivelor din care poate fi privit fenomenul morții, ca realitate socială complexă. Astfel, au apărut studii de antropologie psihanalitică, cercetări arheologice, studii dedicate tradițiilor funerare, concepțiilor manifestate în rituri și ritualuri, impactului asupra comunităților umane, sentimentelor și atitudinilor pe care moartea le generează, interferențelor culturale pe care fenomenul morții le subsumează, studii privind diferitele tipuri de discurs (magic, religios, științific, literar) în jurul morții etc. Din acest punct de vedere,